

DZIAŁALNOŚĆ BANKÓW SPÓŁDZIELCZYCH

Wprowadzenie

Polska spółdzielczość bankowa powstała w drugiej połowie XIX w., ma zatem długie i znaczące tradycje. Sektor bankowości spółdzielczej, składający się z banków spółdzielczych oraz banków jej zrzeszających, stanowi trwały element systemu bankowego w Polsce, który z kolei jest integralną częścią systemu finansowego gospodarki rynkowej.

Bankowość spółdzielcza powstała z potrzeby wspierania tanim kredytem osób o niskich dochodach: miejscowych chłopów, kupców i rzemieślników, przyczyniając się do zmniejszenia się liczby osób wykluczonych finansowo. Z przyczyn historycznych banki te najczęściej postrzegane są jako instytucje, które zaspokajają potrzeby finansowe mieszkańców obszarów wiejskich i małych miast, głównie wspierając finansowo ludność i instytucje, służące poprawie gospodarowania i rozwoju rolnictwa, rzemiosła i drobnego przetwórstwa (Rosa 2011, s. 189). Jednak obecnie banki te nie ograniczają się już tylko do obsługi rolników, ale są również znaczącym partnerem finansowym dla innych osób fizycznych, samorządowych jednostek terytorialnych oraz małych i średnich przedsiębiorstw niezwiązanych z rolnictwem. Nie ulega jednak wątpliwości, że ich funkcjonowanie na obszarach wiejskich było i nadal jest niezbędne dla dalszego rozwoju zarówno gospodarstw rolnych i zakładów przetwórczych, jak i innych form działalności pozarolniczej prowadzonej na tych obszarach.

Bankowość ta przeszła długą drogę, ewoluując i zmieniając się z małych podmiotów nastawionych na obsługę finansową rolników w banki o uniwersalnym charakterze, które coraz częściej wykraczają swoją działalnością poza obszar lokalny. Analizując sto lat funkcjonowania banków spółdzielczych w Polsce, można wskazać wiele czynników i uwarunkowań, które miały wpływ na formę i zakres działalności tych podmiotów. Celem opracowania jest identyfikacja uwarunkowań funkcjonowania bankowości spółdzielczej oraz charakterystyka działalności banków spółdzielczych w okresie 1918–2018 w Polsce. By móc zrealizować wyznaczony cel badawczy, dokonano analizy dorobku teoretycznego zawartego w krajowej literaturze przedmiotu.

Zasady bankowości spółdzielczej

Bankowość spółdzielcza jest jedną z najstarszych form polskiej spółdzielczości. Idea spółdzielczości wg Mikołajczaka (1998, s. 248) to przede wszystkim zasady dobrowolnego i otwartego członkostwa, demokratycznego zarządzania, świadczenia usług na rzecz udziałowców, podziału zysku proporcjonalnie do stopnia korzystania z usług, ograniczonego oprocentowania funduszu udziałowego, współpracy między spółdzielniami oraz szerzenie kultury i oświaty. Grabowski i Skorwider (2012) zauważają, że spółdzielczość to sprawdzona forma organizacji gospodarczej i społecznej różnych warstw społecznych i zawodowych. Jest szczególnie przydatna i niezastąpiona w organizacji otoczenia rolnictwa opartego na gospodarstwach rodzinnych. Jak twierdził jeden z prekursorów polskiej spółdzielczości bankowej, Franciszek Stefczyk (1871), spółdzielczość nie jest modną formą chwilowych, powierzchownych nastrojów i poczynań społeczno-gospodarczych bez trwałych podstaw w naturze realnych stosunków, lecz przeciwnie – jest wielkim i głębokim prądem naturalnym w rozwoju stosunków gospodarczych i społecznych u narodów o najwyższym poziomie cywilizacji. Najcenniejszym kapitałem w spółdzielczości są jej lojalni członkowie, samorządy, pracownicy i społeczność lokalna, którym spółdzielnie świadczą swoje usługi (Brodziński 2014, s. 468).

Obecnie banki spółdzielcze są jedną z prawnych form działalności banku, którą obok spółki akcyjnej i przedsiębiorstwa państwowego przewiduje polskie prawo bankowe. Prowadzą swoją działalność na podstawie trzech ustaw: Ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe, Ustawy z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze oraz Ustawy z dnia 7 grudnia 2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających, która stanowi nadrzędny akt prawny dla banków.

W świetle prawa spółdzielczego bank spółdzielczy jest dobrowolnym zrzeszeniem nieograniczonej liczby osób o zmiennym składzie osobowym i zmiennym funduszu udziałowym, prowadzącym w interesie swoich członków wspólną działalność gospodarczą na zasadach rozrachunku gospodarczego i mogącym prowadzić także na ich rzecz działalność społeczną i oświatowo-kulturalną. Banki spółdzielcze, będąc jednocześnie bankami, stanowią jednak szczególny rodzaj spółdzielni, której przedmiotem działania są usługi finansowe. Działają głównie na rynku lokalnym w małych miejscowościach, gdzie często bank spółdzielczy jest jedyną placówką bankową. Stworzyło to szansę na indywidualne podejście do klienta oraz zbudowanie relacji, w której klient jest rozpoznawany niemalże imiennie i tak obsługiwany. Szczególne znaczenie

ma to dla rolników, którym pracownicy banków pomagają w wypełnieniu wniosków kredytowych, wniosków o płatności bezpośrednio, w sporządzaniu biznesplanów oraz w wyborze możliwości finansowania działalności rolniczej.

Według Międzynarodowego Stowarzyszenia Bankowości Spółdzielczej bankiem spółdzielczym jest podmiot finansowy należący do jego członków, będących jednocześnie jego właścicielami i klientami. Z reguły banki te tworzone są przez osoby wywodzące się z tej samej lokalnej społeczności, działające dla osiągnięcia wspólnego celu, bądź przez osoby przynależące do tej samej grupy zawodowej (www.ica.coop).

Wspólne elementy charakterystyczne dla banków spółdzielczych to: spółdzielcze zasady, lokalni założyciele i lokalny kapitał. Choć głównym motywem prowadzenia działalności operacyjnej przez banki w warunkach gospodarki rynkowej jest osiąganie zysków¹, to jednak w przypadku banków spółdzielczych ich forma organizacyjno-prawna, spółdzielcza forma własności oraz silne powiązanie z gospodarką lokalną każą uwzględniać w działalności operacyjnej oprócz przesłanek czysto komercyjnych także finansowe potrzeby i aspiracje lokalnych środowisk². Ich przewaga nad bankami komercyjnymi bierze się z dobrej znajomości potrzeb obsługiwanych środowiska, co wynika m.in. z tradycji bankowości spółdzielczej, terytorialnego zakresu ich działania oraz ze struktury obsługiwanych klientów (Capiga 2006, Podstawka 2000). Zdaniem Danuty Golik (2002) istnienie bankowości spółdzielczej, z którą utożsamiają się rolnicy i rzemieślnicy, stanowi cenny kapitał w tworzeniu nowoczesnej struktury bankowej zdolnej do rozwiązywania problemów społeczności lokalnych. Również Elżbieta Kołodziej (2005) podkreśla, że sektor banków spółdzielczych jest najistotniejszym elementem systemu wiejskich rynków finansowych.

Banki spółdzielcze stanowią najliczniejszą grupę banków działających w systemie bankowym w Polsce. Opierają się na kapitale polskim i swoim

¹ Są to jednostki funkcjonujące w konkurencyjnym otoczeniu, dlatego też banki spółdzielcze działając dla społeczności lokalnych, dążą jednocześnie do maksymalizacji zysku oraz do osiągnięcia maksymalnej efektywności (Jaworski 2006). Jednakże, jak podkreśla R. Kata (2011), zarówno ich forma prawna, jak i misja powodują, że banki te nie mają wyraźnej „komercyjnej orientacji”.

² Banki spółdzielcze są jednostkami ekonomii społecznej i, jak twierdzi T. Siudek (2011, s. 77), należą do grupy przedsiębiorstw społecznych, które łączą dwa atrybuty, a mianowicie „przedsiębiorczość” i „społeczność”. Cechami przedsiębiorstwa społecznego wg Roelantsa (2002) są: dobrowolne i otwarte członkostwo, przewaga celów indywidualnych i społecznych nad kapitałem, demokratyczna kontrola członków, połączenie interesów członków, użytkowników i interesu ogółu, rozwijanie wartości solidarności i odpowiedzialności, autonomiczne zarządzanie i niezależność od władz państwowych oraz przeznaczanie nadwyżki finansowej na stały rozwój celów i usług dla członków lub wspólnych zadań. Należy jednak pamiętać, jak podkreśla Aiken (2005), że banki jako przedsiębiorstwa ekonomii społecznej podlegają większej lub mniejszej presji, by poświęcić misję społeczną na rzecz działalności komercyjnej.

istnieniem dowodzą, że idea wzajemnej pomocy finansowej jest nadal możliwa. Jak zauważa Jaworski (1999), banki spółdzielcze są ostoją kapitału w sektorze bankowym w czasie globalnych kryzysów finansowych, i dlatego też powinno się czynić wszystko w celu umocnienia ich pozycji na rynku usług bankowych.

Ewolucja bankowości spółdzielczej w Polsce – rys historyczny

Polska bankowość spółdzielcza powstała na wzorach stworzonych w innych krajach³, ale rozwinęła się na ziemiach polskich, adaptując formy i metody działania spółdzielczości do rodzimych warunków. Początki bankowości spółdzielczej w naszym kraju sięgają okresu, gdy Polska była pod zaborami⁴. Ponieważ warunki ekonomiczne, społeczne i regulacje prawne państw zaborców były różne, tworzenie i funkcjonowanie tzw. spółdzielni kredytowych przebiegało w każdym z nich inaczej⁵. Z inicjatywą utworzenia banku spółdzielczego na ziemiach polskich często wychodzili nauczyciele, księża i światli ziemianie. Szczególną rolę odegrali tacy działacze spółdzielczy jak: Mieczysław Łyskowski, ks. Augustyn Szamarzewski, ks. Piotr Wawrzyniak, a także Franciszek Stefczyk – twórca całego systemu spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych w Galicji, zwanych kasami Stefczyka.

Najwcześniej zaczęto tworzyć spółdzielnie kredytowe w zaborze pruskim (w Wielkopolsce i na Pomorzu). Za najstarsze polskie spółdzielnie bankowe uważa się:

- Towarzystwo Oszczędności i Pożyczek w Śremie powstałe w 1859 r. z inicjatywą M. Łyskowskiego, przekształcone później w Bank Ludowy w Śremie;

³ Za prekursorów ruchu spółdzielczego w Europie uważa się dwóch społeczników: F.W. Raiffeisena (1818–1880) i H. Schultze-Delitzscha (1808–1883). Stworzyli oni pierwsze banki spółdzielcze (kasy kredytowe, banki ludowe) w Austrii, Niemczech i Prusach. Pomimo pewnych różnic podstawowym motywem ich działania było uniezależnienie drobnych wytwórców i rolników od lichwiarskiego kredytu, co odbywało się poprzez zrzeszanie się przyszłych pożyczkobiorców we własnych spółdzielniach kredytowych. Tworzone w ten sposób stowarzyszenia nie miały na celu osiągnięcia zysków, dlatego też udzielane kredyty były nisko oprocentowane, a otrzymane odsetki przeznaczano na opłacanie kosztów administracyjnych i tworzenie rezerw finansowych (Orzeszko 1998, s. 41). Zarówno kasy Schulzego, jak i Raiffeisena stworzyły możliwość korzystania z usług i produktów bankowych osobom, dla których były one niedostępne w bankach komercyjnych.

⁴ Rządy zaborcze poprzez represje polityczne oraz środki ekonomiczne realizowały politykę wynaradawiania ludności polskiej, ograniczając jej stan posiadania, a także tłumiąc wszelką pracę społeczno-narodową (Stefczyk 1925, s. 9, za: Mroczek 2012).

⁵ Idea spółdzielczości stała się podstawą do organizowania samoobrony gospodarczej i samopomocy wśród ludności polskiej uciskanej przez rządy zaborców. Stała się ona także z czasem bardzo ważnym czynnikiem w obronie przed uciskiem narodowym i społecznym (Gójski, Marszałek 1968, s. 38; zob. Szczepański 1987).

- Towarzystwo Pożyczkowe dla Przemysłowców Miasta Poznania (uznawane powszechnie za pierwszy bank spółdzielczy), powstałe w 1861 r. z inicjatywy m.in. Cegielskiego;
- Towarzystwa Pożyczkowe w Brodnicy i Golubiu powstałe w 1862 r.;
- Spółdzielnię Kredytową w Środzie Wielkopolskiej powstałą w 1864 r. z inicjatywy ks. Szamarzewskiego.

Funkcjonujące w tym zaborze spółdzielnie były tworzone pod nazwą towarzystw oszczędnościowo-pożyczkowych bądź banków ludowych⁶ wzorowanych na spółdzielniach kredytowych typu Schulzego. Spółdzielnie miały wówczas charakter samofinansujących się stowarzyszeń, które nie były nastawione na osiągnięcie zysku z prowadzonej działalności. Spółdzielnie te finansowały rozwój drobnej wytwórczości na wsi i w miastach, udzielały kredytów rolnikom na unowocześnianie gospodarstw rolnych, na spłacenie rodzeństwa (opuszczającego rodzinne gospodarstwo), a osiedlającym się w miastach synom chłopskim – na założenie samodzielnych warsztatów i sklepów. W organizacji spółdzielni brali udział najczęściej przedstawiciele drobnomieszczactwa, inteligencji, duchowieństwa, ziemiaństwa i chłopów (Skalniak 1992). Po uzyskaniu przez Polskę niepodległości spółdzielczość kredytowa Wielkopolski była wzorcem i motorem rozwoju ogólnopolskiej spółdzielczości.

Nieco później niż w Wielkopolsce zaczęła się rozwijać spółdzielczość kredytowa na ziemiach zaboru austriackiego. Ukształtowały się w nim:

- wzorowane na wielkopolskich bankach ludowych towarzystwa zaliczkowe oparte na zasadach Schulzego. Z założenia były instytucjami obsługującymi ludność miejską (głównie rzemieślników), jednakże w rzeczywistości większość ich członków stanowili chłopię;
- kasy oszczędnościowo-pożyczkowe oparte na zasadach Raiffeisena, nazywane później kasami Stefczyka⁷. Były to małe spółdzielnie udzielające tanich kredytów małorolnym chłopom na cele gospodarcze, np. zakup koni, wołów, maszyn i urządzeń niezbędnych w gospodarstwie;

⁶ W 1873 r. spółdzielnie kredytowe w Wielkopolsce przyjęły nazwę „bank ludowy”. Banki te oprócz udzielania członkom tanich kredytów, wspierały swoimi funduszami zakładanie innych spółdzielni (rolniczo-handlowych, parcelacyjnych) i funkcjonowanie kółek rolniczych (Wyszomirski 1994).

⁷ Franciszek Stefczyk z wykształcenia był filozofem i historykiem, nauczycielem historii, języka niemieckiego i przedmiotów ekonomicznych w Krajowej Średniej Szkole Rolniczej w Czernichowie pod Krakowem. Z ideą spółdzielni reiffeisenowskich spotkał się w czasie studiów w Wiedniu, jednak szczególnie z działalnością tą zapoznał się podczas pobytu w Nadrenii. Właśnie ten model spółdzielni postanowił wdrożyć w Galicji i na przełomie lat 1889 i 1890 założył w Czernichowie pierwszą raiffeisenowską kasę pożyczkową. Tworzył też spółdzielnie rolniczo-handlowe, propagował spółdzielczość mleczarską (Najdus 1971; Stefczyk 1925, s. 27–29).

W zaborze rosyjskim rozwój spółdzielczości kredytowej przebiegał najwolniej z powodu niskiego poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego ziem Królestwa Polskiego, napotykał również trudności ze strony władz zaborczych (statut nowo powstałej spółdzielni kredytowej musiał być zatwierdzony przez Ministra Skarbu). Funkcjonujące w tym zaborze spółdzielnie były bardzo zróżnicowane pod względem organizacyjnym, ale ostatecznie wykształciły się dwie odmiany spółdzielni kredytowej: towarzystwa oszczędnościowo-pożyczkowe (kredytowe), będące bezudziałowymi stowarzyszeniami systemu Raiffeisena, oraz towarzystwa udziałowo-pożyczkowe.

Przed wybuchem I wojny światowej na ziemiach polskich istniało około 5 tys. spółdzielni oszczędnościowo-kredytowych różnego typu, które zrzeszały ponad 2 mln członków. Pomimo różnorodności form i zasad organizacyjnych⁸ w poszczególnych zaborach polskie spółdzielnie oszczędnościowo-pożyczkowe (kredytowe) miały wspólny cel – walkę przeciw wyzyskowi ekonomicznemu i walkę z lichwą oraz działanie na rzecz utrzymania polskiego stanu posiadania i rozwoju polskiego społeczeństwa (wspierały materialnie rozwój polskiej kultury). Było to kojarzone z walką o tożsamość narodową i niepodległość (*Banki spółdzielcze w Polsce* 2006, s. 11; Gostomski 2011). Oprócz działalności ekonomicznej instytucje te prowadziły również działalność edukacyjną, tłumacząc zasady obrotu finansowego.

I wojna światowa przerwała działalność i dalszy rozwój spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych, powodując ogromne straty – zarówno finansowe, jak i osobowe (szczególnie na terenach dawnego zaboru austriackiego i rosyjskiego). Historię polskiej spółdzielczości bankowej po 1918 r. można podzielić na kilka etapów, charakteryzujących się odmiennymi rozwiązaniami organizacyjno-prawnymi (KNB):

- I etap: bankowość spółdzielcza w okresie międzywojennym (1918–1939)
- II etap: bankowość spółdzielcza w okresie okupacji (1939–1945)
- III etap: bankowość spółdzielcza w okresie gospodarki centralnie zarządzanej (1945–1989)
 - 1. okres: 1945–1947 – odbudowa polskiej spółdzielczości bankowej
 - 2. okres: 1948–1956 – działalność gminnych kas spółdzielczych

⁸ Powstające w okresie zaborów spółdzielnie kredytowe działały na podstawie przepisów prawnych dotyczących spółdzielni lub stowarzyszeń, dlatego też różne były ich formy organizacyjne i rozwój.

3. okres: 1956–1975 – działalność spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych
4. okres: 1975–1989 – działalność banków spółdzielczych zrzeszonych w Banku Gospodarki Żywnościowej

IV etap: transformacja spółdzielczości bankowej do gospodarki rynkowej (1989)

Banki spółdzielcze są spadkobiercami wielu różnorodnych instytucji i ich form, od spółdzielni kredytowych przez kasy spółdzielcze po spółdzielnie pożyczkowo-oszczędnościowe czy też towarzystwa kredytowe. Podmioty te funkcjonowały w czasie zaborów i przetrwały wojny, działały w warunkach gospodarki kapitalistycznej, nakazowej oraz rynkowej. Od wielu lat są trwałym elementem polskiego sektora bankowego, co dowodzi, że są podmiotami mającymi cechy, które sprawiają, że potrafią one dostosować się do różnych warunków politycznych i społeczno-gospodarczych.

Historia działalności banków spółdzielczych w Polsce w okresie międzywojennym (1918–1939)

Jedną z podstawowych trudności funkcjonowania spółdzielni oszczędnościowo-kredytowych w niepodległej Polsce było ogromne rozbieżności organizacyjne wynikające z różnorodności ustawodawstwa. Dlatego też w 1918 r. zorganizowano Pierwszy Zjazd Przewodników Polskiego Ruchu Spółdzielczego, który zaproponował wypracowanie jednolitej ustawy spółdzielczej, a w 1920 r. uchwalono ustawę o spółdzielniach⁹. Ustawa ta wprowadziła do polskiego prawa uniwersalną definicję „spółdzielni”. Za spółdzielnię uważało się „zrzeszenie nieograniczonej liczby osób o zmiennym kapitale i składzie osobowym, mające na celu podniesienie zarobku lub gospodarstwa członków przez prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa” (art. 1 ustawy o spółdzielniach). Służąc powyższym zadaniom gospodarczym, spółdzielnia mogła mieć również na celu „podniesienie poziomu kulturalnego swych członków” (tamże). Podmioty będące spółdzielniami zobowiązano do używania w nazwie słowa „spółdzielnia” bądź „spółdzielczy”. Konkretny zakres czynności wykonywanych przez spół-

⁹ Projekt został przygotowany na początku 1919 r. przez Ministerstwo Skarbu i przedłożony Sejmowi w listopadzie 1919 r. Poddana pod głosowanie ustawa o spółdzielniach przyjęta została ostatecznie 29 października 1920 r. Zdaniem A. Jedlińskiego (2010) ustawa ta była najbardziej nowoczesną regulacją w Europie i również dziś po niewielkich poprawkach mogłaby nadal funkcjonować. Nowelizowana dwukrotnie pierwsza nowela z dnia 4 listopada 1923 r. wprowadziła jedynie zmiany o charakterze formalnym, natomiast druga – z dnia 13 marca 1934 r. – miała na celu wzmocnienie kontroli państwa nad spółdzielniami.

dzielnie kredytowe został wskazany w rozporządzeniu Prezydenta RP z dnia 27 grudnia 1924 r. Dokonano podziału czynności bankowych wykonywanych przez spółdzielnie na te, na które nie było wymagane zezwolenie (koncesja) Ministra Skarbu (określonych w § 81 rozporządzenia), oraz na pozostałe, na które wymagane było zezwolenie Ministra Skarbu (§ 82 rozporządzenia). Na gruncie przepisów ustawy z 1920 r. wg stanu na dzień 1 stycznia 1925 r. zarejestrowanych było 5771 spółdzielni działających w branży kredytowej.

W tym okresie w Polsce utrzymywał się wyraźny podział spółdzielni kredytowych na dwa typy: banki ludowe i kasy Stefczyka (małe rolnicze kasy), zrzeszające przeciętnie około 220 członków. Głównym celem działalności kas było podnoszenie dobrobytu ich członków oraz współdziałanie w ich rozwoju kulturalnym (Wyszomirski 1994). Franciszek Stefczyk podjął działania na rzecz zjednoczenia ruchu spółdzielczego, mimo to w 1924 r. powstały dwa niezależne związki spółdzielni kredytowych: wielkopolsko-pomorska Unia Związków Spółdzielczych (w której niecałe 50% stanowili właściciele większych gospodarstw rolnych) dla banków ludowych i małopolskie Zjednoczenie Związków Spółdzielni Rolniczych (w których chłopi stanowili 96% członków) dla kas Stefczyka. Dopiero po okresie kryzysu gospodarczego na przelomie lat dwudziestych i trzydziestych doszło w 1934 r. do połączenia i utworzenia dla polskiej spółdzielczości jednego związku pod nazwą: Związek Spółdzielni Rolniczych i Zarobkowo-Gospodarczych RP. Należało do niego 666 banków ludowych i 2681 kas Stefczyka (Siudek 2011, s. 134). W tym okresie miejsce banków emisyjnych państw zaborczych zajęła najpierw Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa, a od 1924 r. Bank Polski S.A., powstały też banki państwowe – Polski Bank Rolny¹⁰ w 1919 r. (od 1921 r. Państwowy Bank Rolny), Poczтовая Kasa Oszczędności w 1919 r., Bank Gospodarstwa Krajowego w 1924 r.

Spółdzielnie kredytowe¹¹ oprócz działalności gospodarczej realizowały także przedsięwzięcia oświatowe, sportowe i kulturalne, np. wspierały szpitale miejskie, domy starców, ochotnicze straże pożarne, miejscowe Towarzystwa Czytelni Ludowych czy też kupowały książki dla najbiedniejszej młodzieży szkolnej.

¹⁰ Głównym celem, dla którego powołano Polski Bank Rolny (PBR), było stworzenie źródła kredytu dla ludności rolniczej. Założono popieranie rozwoju drobnych i średnich gospodarstw rolnych w zakresie kredytu krótkoterminowego (docelowo miało się to odbywać za pośrednictwem organizacji zrzeszających i obsługujących te gospodarstwa). Rola PBR miała polegać jedynie na udzielaniu kredytu spółdzielniom i innym kasom lokalnym mającym bezpośredni kontakt z rolnikami. W swojej działalności PBR często był jednak zmuszony do udzielania kredytów bezpośrednio drobnym gospodarstwom (Kłusek 2008).

¹¹ W związku z tym, że spółdzielnie kredytowe działały w różnych środowiskach, to funkcjonowały ich różne typy, np. spółdzielnie oszczędnościowo-pożyczkowe powszechne, rolnicze, urzędnicze, pracownicze i inne.

W okresie międzywojennym polski ruch spółdzielczy należał do najbardziej dynamicznych w ówczesnej Europie i odegrał istotną rolę w rozwoju ekonomicznym kraju. Rozwój spółdzielczości został zahamowany dopiero w latach trzydziestych XX w. z powodu kryzysu całej gospodarki, a później proces ten został przerwany w związku z wybuchem II wojny światowej.

Banki spółdzielcze w okresie okupacji (1939–1945)

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność polskiej spółdzielczości bankowej, a okupacja niemiecka niemal całkowicie zniszczyła jej podstawy materialne. Na terenach włączonych do Rzeszy (Wielkopolska, Pomorze) oraz na terenach zajętych we wrześniu 1939 r. przez Armię Czerwoną spółdzielnie kredytowe uległy całkowitej likwidacji, nastąpiła konfiskata majątku i eksterminacja działaczy (Szambelańczyk 1997, Piętka, Stypczyński, Wyszomirski 2001). Instytucje te funkcjonowały w tym czasie jedynie w Generalnej Guberni (prowadziło działalność około 35% spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych (stan z 1939 r.) – były to głównie kasy Stefczyka, z których do początku 1945 r. przetrwały tylko 952 spółdzielnie). Ich działalność była koordynowana przez niemiecki Urząd Nadzoru Bankowego i całkowicie zabroniono im prowadzenia działalności zarówno samorządowej, społeczno-wychowawczej, jak i kulturalno-oświatowej.

Należy jednak zaznaczyć, że spółdzielnie, które przetrwały, udzielały członkom pożyczek na cele konsumpcyjne i wypłacały przedwojenne wkłady oszczędnościowe wbrew zakazom władz niemieckich. Spółdzielnie angażowały się w tym okresie w działalność konspiracyjną. Wiele z nich przechowywało broń dla organizacji podziemnych, kolportowało prasę konspiracyjną, ukrywało osoby ścigane przez gestapo (Gostomski 2011, s. 29). Spółdzielnie stanowiły też punkty przerzutowe na szlakach kurierskich.

Bankowość spółdzielcza po II wojnie światowej (1945–1989)

Po wojnie bankowość spółdzielcza poddana była wielu reformom ustrojowym, które niejednokrotnie prowadziły do ograniczenia samorządności i podporządkowania bankowości spółdzielczej systemowi gospodarki nakazowo-rozdzielczej (Szambelańczyk 2006). Reaktywacją działalności banków spółdzielczych (z przedwojennymi zasadami i statutami) zajęła się grupa przedwojennych działaczy spółdzielczych. Na wsi funkcjonowały kasy Stefczyka i kasy spółdzielcze, które udzielały drobnych kredytów rolnikom,

a w miastach istniały banki ludowe obsługujące głównie kupców i rzemieślników. Spółdzielnie oszczędnościowo-pożyczkowe były zrzeszone w utworzonym w 1944 r. w Lublinie Związku Rewizyjnym Spółdzielni RP¹² (do którego musiała należeć każda spółdzielnia).

W latach 1945–1947 bankowość spółdzielcza prowadziła obsługę finansową ludności wsi i rolnictwa, a w szczególności: gromadziła oszczędności, pośredniczyła w obrocie ziemią, udzielała kredytów rolnikom i ludności wiejskiej pozarolniczej¹³. Kredyty¹⁴ były udzielane jedynie na finansowanie zasiewów, żniw, zbioru kontyngentów, zakup narzędzi, nawozów sztucznych, nasion i inwentarza (Kłusek 2009).

Wskutek reformy bankowej z 1948 r. zaczęto w 1950 r. przekształcać spółdzielnie oszczędnościowo-pożyczkowe w gminne kasy spółdzielcze (GKS), których łącznie utworzono 1256. Kasy te organizacyjnie i finansowo zostały podporządkowane Państwowemu Bankowi Rolnemu¹⁵, a zakres ich działalności ograniczał się do obsługi gospodarki nieuspołecznionej (głównie rolników indywidualnych i rzemieślników). Spółdzielczość bankowa została pozbawiona samodzielności i samorządności. Instytucje te nie miały możliwości gromadzenia wkładów oszczędnościowych, a rozmiary akcji kredytowej uzależnione były od limitów kredytowych, a nie od zdolności kredytowej czy też posiadanych środków finansowych. Należy podkreślić, że mimo zmian zachodzących w tym okresie udało się zachować sieć placówek kredytowych na wsi i ich bazę

¹² W 1948 r. Związek został zlikwidowany i Bank Gospodarstwa Spółdzielczego przejął jego zadania dotyczące spółdzielczości kredytowej.

¹³ Najczęściej udzielano kredytów krótkoterminowych, a kredyty dla rolników były uzupełniane pomocą w naturze, obejmującą np. żywy inwentarz czy też sprzęt i maszyny rolnicze (Siudek 2011).

¹⁴ Zarówno zabudowania wiejskie, jak i uprawy rolne oraz posiadany przez rolników inwentarz żywy były zniszczone w wyniku działań wojennych. Nowe władze, świadome sytuacji na wsi, określając założenia polityki kredytowej na najbliższy okres, uznały za priorytetowe udzielanie pożyczek na: zasiew zbóż, żniwa, wywiązywanie się z kontyngentów, zakup narzędzi, nawozów sztucznych, nasion i inwentarza oraz odbudowę zabudowań gospodarskich zniszczonych w wyniku działań wojennych. Niestety założenia nie były realizowane w praktyce.

¹⁵ Państwowy Bank Rolny został reaktywowany w 1945 r. Za jego pośrednictwem państwo finansowało przeprowadzanie reformy rolnej, udzielało pomocy na odbudowę zniszczonych gospodarstw oraz na akcję osiedleńczą na ziemiach zachodnich. PBR (pozbawiony możliwości decydowania o własnej polityce kredytowej) finansował głównie tzw. wielkie rolnictwo – państwowe przedsiębiorstwa rolne, gospodarstwa rolne użytkowane przez wyższe uczelnie, samorządy i zakłady przemysłowe, instytucje społeczne, charytatywne i polityczne oraz prywatnych hodowców nasion. Dysponując ograniczonymi możliwościami finansowymi, władze państwowe zdecydowały się na faworyzowanie przemysłu kosztem rolnictwa. Strumień kredytów przede wszystkim służył do przemysłu. Ich głównym beneficjentem były przedsiębiorstwa państwowe, które często wykorzystywały otrzymane pożyczki w sposób niewłaściwy (Kłusek 2009). W 1948 r. Powszechny Bank Rolny został przekształcony w Bank Rolny. Od 1953 r. większość swoich uprawnień przekazał Narodowemu Bankowi Polskiemu i stał się bankiem specjalistycznym – bankiem inwestycyjnym dla rolnictwa i leśnictwa. Udzielał rolnikom indywidualnym kredytów długoterminowych.

materialną. Pracownicy kas podtrzymywali zasady spółdzielcze, udało się poszerzyć zakres czynności dotyczących rozliczeń bezgotówkowych i udoskonalić techniczną obsługę bankową rolnictwa i instytucji rolniczych (Ozdowski 1990).

W 1956 r. zmieniono nazwę gminnych kas spółdzielczych na kasy spółdzielcze, a w wyniku zmiany polityki rolnej i liberalizacji życia politycznego zwiększono ich kompetencje bankowe, przywracając spółdzielczości bankowej jej spółdzielczo-samorządowy charakter (spółdzielnie uprawniono do udzielania pożyczek z własnych środków oraz gromadzenia wkładów oszczędnościowych na własny rachunek). W 1957 r. powołano do życia Związek Spółdzielni Oszczędnościowo-Pożyczkowych, a ustawa z 13 kwietnia 1960 r. o prawie bankowym określiła status i zakres działania spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych oraz uprawniała je do używania nazwy „bank” z przymiotnikiem „spółdzielczy” lub „ludowy”.

Banki spółdzielcze mogły udzielać kredytów z własnych środków (cel kredytów: zakup nawozów, nasion, ziemniaków sadzeniaków, na kontraktacje roślin i zwierząt, zakup bydła, owiec, drobne remonty budynków gospodarczych), udzielać zapomóg członkom oraz gromadzić wkłady oszczędnościowe na własny rachunek. Ponadto prowadziły w tym okresie:

- obsługę finansową ludności wiejskiej, tj. rozliczeń pieniężnych przy kontraktacji i skupie płodów rolnych;
- obsługę rozliczeń wynikających z zaopatrzenia przez uspołeczniony handel w artykuły przemysłowe (zakupy ratalne);
- obsługę finansową kółek rolniczych w ramach jednościi kasowej.

Banki rozwijały też obrót bezgotówkowy poprzez otwieranie rachunków oszczędnościowo-rozliczeniowych dla rolników.

W latach pięćdziesiątych, sześćdziesiątych i siedemdziesiątych aktywność tych instytucji nie ograniczała się tylko do świadczenia usług finansowych. Jednostki te kultywowały spółdzielcze zasady gospodarowania, wspierając przedsięwzięcia kulturalno-oświatowe oraz charytatywne, niosące pomoc potrzebującym. Propagowały ideę oszczędzania i angażowały się w tworzenie Szkolnych Kas Oszczędności (w końcu lat osiemdziesiątych pod patronatem banków spółdzielczych funkcjonowało ok. 14 tys. Szkolnych Kas Oszczędności), a część wypracowanego zysku przeznaczwały na konkretne przedsięwzięcia, np. budowę szkół, wiejskich świetlic, na Dom Chłopa, na wycieczki do ośrodków kultury rolnej. Głównym terenem działania tych banków była wieś.

Od 1974 r. to Minister Finansów określał zakres, zasady i kierunki działalności bankowości spółdzielczej, a Bank Rolny jako bank refinansujący prowadził bieżącą politykę w tym zakresie (Ozdowski 1990).

Sektor bankowości spółdzielczej obsługiwał rolnictwo, rzemiosło i handel oraz prowadził rozliczenia dla spółdzielni mleczarskich, ogrodniczych, kółek rolniczych i gminnych spółdzielni „Samopomoc Chłopska” (Siudek 2011). Na koniec 1973 r. banki spółdzielcze zrzeszały ponad 3451 tys. członków, w tym rolnicy stanowili 79,9%, robotnicy 7,2%, rzemieślnicy 3,3%, a pracownicy umysłowi i inni 9,6% (*Bilans i sprawozdanie... 1974*).

Kolejny etap przemian polskiej spółdzielczości nastąpił w 1975 r., kiedy to w dniu 12 czerwca uchwalono ustawę Prawo bankowe. Określono w niej rodzaje banków, zakres czynności i organizację działania banków oraz utworzono Bank Gospodarki Żywnościowej (BGŻ)¹⁶ (Skarb Państwa posiadał w nim 54% udziałów, a 46% kapitału należało do banków spółdzielczych), który przejął dotychczasowe funkcje Banku Rolnego i Centralnego Związku Spółdzielni Oszczędnościowo-Pożyczkowych i na niemal 15 lat stał się centralą organizacyjną, rewizyjną i finansową dla zrzeszonych w nim banków spółdzielczych¹⁷.

Banki spółdzielcze w tym okresie wykonywały różne zadania zlecone przez administrację państwową i udzielały kredytów, z których najczęściej korzystały specjalistyczne gospodarstwa rolne, a także zespoły rolników indywidualnych, i nadal oprócz prowadzonej działalności bankowej wspierały działalność społeczno-wychowawczą na rzecz członków i lokalnych środowisk. Banki współpracowały z ludowymi zespołami sportowymi, kołami gospodyń wiejskich i organizacjami młodzieżowymi. W latach 1975–1979 w bankach tych funkcjonowało 1425 Zespołów Prac Kobiet i 522 Zespoły Pracy Młodzieży, które to organizowały konkursy o tematyce bankowej, odczyty, pokazy, pogadanki, imprezy sportowe, turystyczne olimpiady wiedzy (BGŻ, s. 141).

Regulacje prawne z 1982 r. (ustawa Prawo bankowe z 26 lutego i ustawa Prawo spółdzielcze z 16 września¹⁸) zapoczątkowały kolejny etap przemian polskiej spółdzielczości bankowej, tworząc warunki do zwiększenia samodzielności działania banków. Do końca lat osiemdziesiątych kilkakrotnie dokonywano zmian prawnych i organizacyjnych obejmujących bankowość spółdzielczą w Polsce, w wyniku których sektor ten przyjął postać dwuszczeblowej struktury z BGŻ w roli centrali finansowo-lustracyjnej. Na koniec 1989 r. w Polsce

¹⁶ Zadaniem BGŻ była obsługa finansowo-kredytowa rolnictwa i przemysłu rolno-spożywczego, leśnictwa, przemysłu drzewnego, gospodarki wodnej i na mniejszą skalę rzemiosła. Do roku 1990 był centralą finansowo-organizacyjną i kontrolną wobec banków spółdzielczych.

¹⁷ Spółdzielnie oszczędnościowo-pożyczkowe zostały zobligowane do używania jednolitej nazwy „bank spółdzielczy” i zrzeszania się w BGŻ.

¹⁸ Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze, która obowiązuje do chwili obecnej. Ustawa ta była ponad 40 razy nowelizowana, co spowodowane było koniecznością uwzględnienia zmian ustroju społeczno-gospodarczo-politycznego w kraju (Cioch 2011).

funkcjonowały 1662 banki spółdzielcze. Na przełomie lat 1989 i 1990 został zapoczątkowany okres transformacji polskiej bankowości spółdzielczej do gospodarki rynkowej.

Działalność banków spółdzielczych w Polsce po 1989 r.

Przełom lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych to czas zmian prawnych, politycznych i gospodarczych w Polsce. Zmiany te dotknęły również sektora bankowości spółdzielczej, który podlegał w tym okresie silnym przeobrażeniom strukturalnym. Banki musiały się dostosować do warunków gospodarki rynkowej. Stały się samodzielnyymi, samofinansującymi się i samorządnyymi podmiotami. W 1990 r. ustawowo postawiono (Ustawa z dnia 20 stycznia 1990 r. o zmianach w organizacji i działalności spółdzielni, wielokrotnie później nowelizowana) w stan likwidacji wszystkie istniejące związki spółdzielcze, a BGŻ pozbawiono uprawnień centralnego związku spółdzielczego wobec 1663 banków spółdzielczych. Od 1992 r. nadzór nad działalnością tych instytucji przejął Narodowy Bank Polski.

Zmieniające się uwarunkowania zewnętrzne (konkurencyjność, konsolidacja, pojawienie się nowych banków), rozszerzenie zakresu działalności banków spółdzielczych oraz brak zdolności kredytowej wielu jednostek gospodarczych funkcjonujących w sektorze rolnictwa i gospodarki żywnościowej spowodowały problemy finansowe w bankach spółdzielczych. W latach 1990–1995 połączyło się z innymi bankami bądź upadło około 150 banków. By zwiększyć poziom bezpieczeństwa działania banków spółdzielczych i opanować kryzys w sektorze bankowości spółdzielczej, 24 czerwca 1994 r. uchwalono ustawę o restrukturyzacji banków spółdzielczych i Banku Gospodarki Żywnościowej. Akt ten umożliwił utworzenie trójstopniowej struktury sektora banków spółdzielczych złożonej z banków spółdzielczych, banków regionalnych oraz banku krajowego. Na podstawie nowych przepisów prawa banki spółdzielcze miały obligatoryjny obowiązek do zrzeszania się w ramach właściwych terytorialnie banków regionalnych, których banki spółdzielcze stawały się akcjonariuszami¹⁹. Natomiast banki regionalne zostały zobowiązane do zrzeszenia się w banku krajowym, czyli w BGŻ. Zgodnie z ustawą BGŻ SA wraz z dziewięcioma bankami regionalnymi i bankami spółdzielczymi utworzył grupę, która funkcjonowała pod nazwą Zrzeszenie Krajowe Banków Spółdzielczych (Standar 2000).

¹⁹ Powołano dziewięć banków regionalnych. Siedzibami ich były: Bydgoszcz, Koszalin, Kraków, Lublin, Olsztyn, Poznań, Rzeszów, Warszawa i Wrocław.

Spośród 1663 banków spółdzielczych 1271 banków zrzeczyło się z BGŻ, podczas gdy pozostałe podmioty wybrały jeden z nowo powstałych banków zrzeszających: Gospodarczy Bank Wielkopolski S.A. w Poznaniu, Bank Unii Gospodarczej S.A. w Warszawie i Gospodarczy Bank Południowo-Zachodni S.A. we Wrocławiu. Wspomniana ustawa oraz inne regulacje umożliwiły pomoc finansową i przyczyniły się do poprawy sytuacji finansowej banków spółdzielczych w Polsce.

W kolejnych latach banki prowadziły proces dokapitalizowania się, ponieważ część z nich nie spełniała wymogów stawianych przez regulacje bankowe dotyczące wysokości kapitałów własnych. Ustawa z 2000 r. (o funkcjonowaniu banków spółdzielczych) wprowadziła model dwustopniowy w sektorze banków spółdzielczych i zwiększyła swobodę zrzeszania się banków spółdzielczych, ale również podniosła w stosunku do nich wymogi kapitałowe, co przyczyniło się do procesów konsolidacyjnych w tym sektorze. Ponadto bardzo ważna zmiana wprowadzona ustawą dotyczyła obszaru działania banku. Bank spółdzielczy miał być bankiem działającym na obszarze powiatu / powiatów, a w przypadku banków o odpowiednich kapitałach własnych – na obszarze województwa albo całego kraju. Zdaniem Anny Zalcewicz (2009) rozwiązanie to spowodowało konkurowanie ze sobą banków spółdzielczych na danym obszarze, co jest niezgodne z ideą ruchu spółdzielczego.

W latach 1996–2011 banki spółdzielcze zmieniły profil oferowanych usług i grupę głównych odbiorców tych usług, stając się bankami bardziej uniwersalnymi (a nie tylko bankami dla rolników i agrobiznesu). W okresie 2003–2011 zauważalna jest zmiana strategii funkcjonowania banków spółdzielczych. Podmioty te rozbudowały sieć placówek nie tylko na obszarach wiejskich, w mniejszych miejscowościach, lecz także w większych aglomeracjach miejskich – w celu zwiększenia liczby odbiorców oferowanych przez nie produktów i usług bankowych. Stały się partnerami samorządów lokalnych²⁰ i jednostkami kredytującymi nie tylko działalność rolniczą, lecz także działalność prowadzoną przez małe i średnie przedsiębiorstwa²¹. Zmniejszyła się rola kredytowania rolników indywidualnych w działalności banków spółdzielczych przy jednoczesnym wzroście udziału kredytów dla gospodarstw domowych i indywidualnych przedsiębiorców w ich portfelu kredytowym (Zawojcka, Siudek 2005).

²⁰ Samorządy terytorialne są ważne dla banków spółdzielczych nie tylko w związku z potencjalnymi dochodami z ewentualnych transakcji kredytowych, lecz także z powodu oczekiwanych korzyści pochodzących ze sfery depozytowej, jak również możliwości wykorzystania regionalnych wpływów samorządów terytorialnych na ich społeczno-gospodarcze otoczenie (Żółtkowski 2011).

²¹ Większe zaangażowanie banków w kredytowanie przedsiębiorstw można upatrywać w napływie inwestycji i środków unijnych.

Mimo powyższych zmian banki te od momentu akcesji Polski do UE podjęły wiele działań na rzecz zmiany funkcjonowania sektora rolnego i poprawy sytuacji na obszarach wiejskich, m.in. tworząc punkty doradztwa unijnego oraz obsługując płatności bezpośrednie i kredyty preferencyjne dla rolnictwa. Banki angażują się również w obsługę finansowo-kredytową elementów infrastruktury technicznej, np. budowę wodociągów, oczyszczalni ścieków, wysypisk śmieci i wielu innych inicjatyw, które podnoszą standard życia na wsi, chronią środowisko naturalne oraz sprzyjają postępowi cywilizacyjnemu. Unowocześnienie infrastruktury technicznej pozytywnie wpływa na wzrost pozarolniczej działalności gospodarczej ludności wiejskiej, co przyczynia się do lepszego wykorzystania lokalnych zasobów surowcowych, zaspokojenia rynku konsumpcyjnego, wykorzystania walorów rekreacyjnych, podnoszenia dochodów oraz zmniejszania bezrobocia (Bienia, Niepokój 2012, s. 26).

Banki spółdzielcze są ważnym elementem sektora bankowego w Polsce, jednak wciąż zmieniające się uwarunkowania zewnętrzne (globalizacja finansowa, integracja, digitalizacja) stawiają przed nimi nowe wyzwania. Z jednej strony wynikają one z rosnącej konkurencji, m.in. ze strony banków komercyjnych czy też instytucji pożyczkowych, a z drugiej z oczekiwań klientów dotyczących produktów i usług bankowych. Należałoby zadać również pytanie: czy zasady spółdzielcze mogą być wciąż respektowane przy współczesnych warunkach prowadzenia biznesu bankowego?

Podsumowanie

Banki spółdzielcze są najliczniejszą grupą banków działających w Polsce, a ich obecność na rynku trwa nieprzerwanie od ponad stu pięćdziesięciu lat. Na początku to głównie uwarunkowania historyczne wpłynęły na zróżnicowanie organizacyjno-finansowe spółdzielczości bankowej. Pierwsze spółdzielnie oszczędnościowo-pożyczkowe powstały bowiem, gdy Polska była pod zabarami, więc na ich działalność miały wpływ sytuacja polityczna i społeczno-gospodarcza oraz otoczenie prawne, odmienne w poszczególnych zaborach. Od 1918 r. bankowość spółdzielcza była poddawana wielu reformom ustrojowym prowadzącym niejednokrotnie również do ograniczenia samorządności. Po transformacji ustrojowej w 1989 r. musiała dostosować się do funkcjonowania w realiach gospodarki rynkowej, a po wejściu Polski w struktury Unii Europejskiej do wymogów stawianych przez prawodawstwo unijne.

Analizując sto lat funkcjonowania banków spółdzielczych, można stwierdzić, że zarówno forma, jak i zakres działalności tych banków są konsekwencją

uwarunkowań nie tylko historycznych, politycznych, techniczno-organizacyjnych czy prawnych, lecz także wynikały one z potrzeb społeczno-gospodarczych i skłonności banków do prowadzenia i inicjowania działalności nie tylko bankowej.

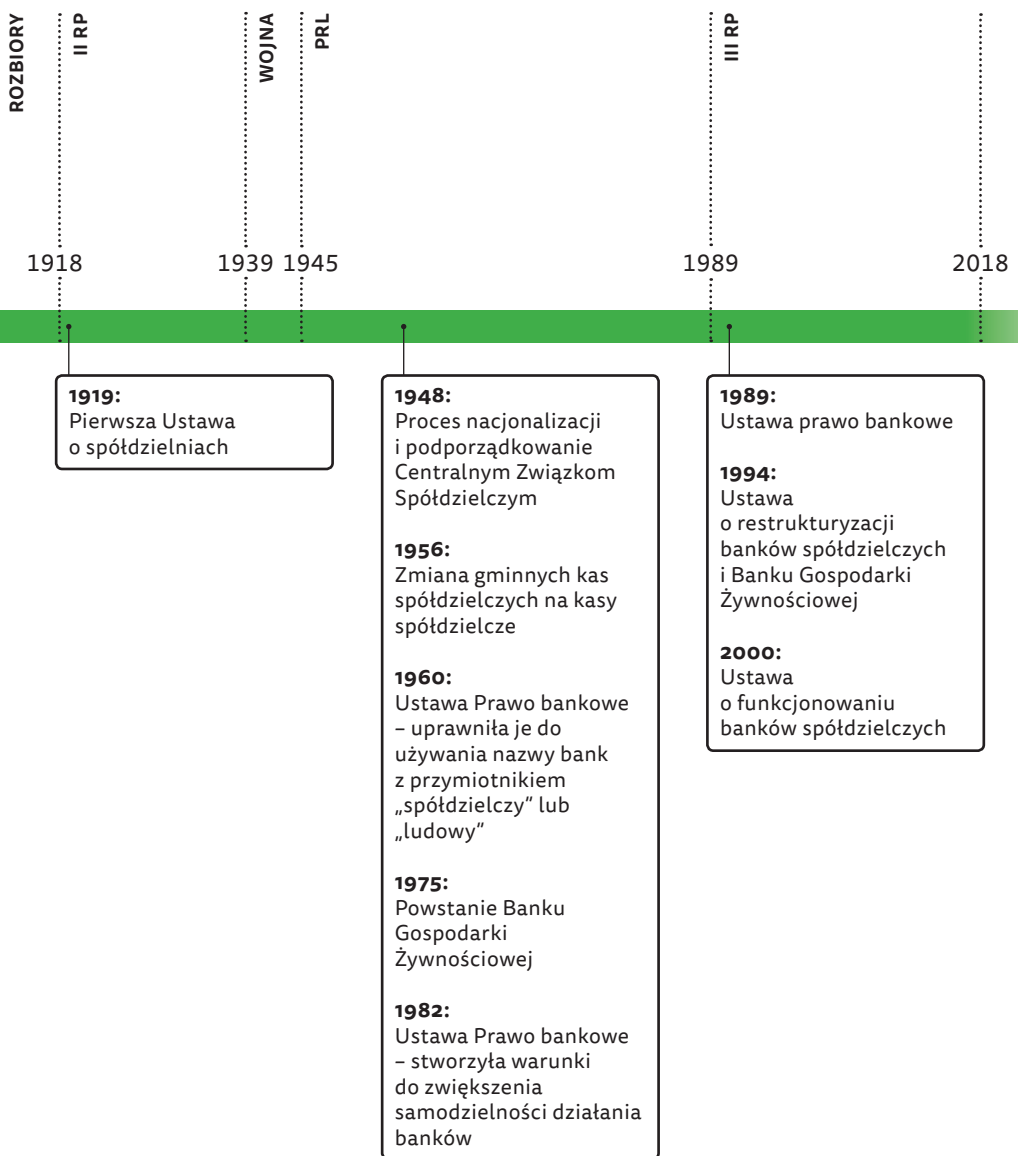
Banki spółdzielcze nigdy nie koncentrowały się tylko i wyłącznie na działalności bankowej. Podejmowały również liczne inicjatywy na rzecz społeczności lokalnych wspierając organizacyjnie i finansowo różnego rodzaju projekty społeczne, oświatowo-kulturalne, a podczas wojny dbały o utrzymanie polskiego stanu posiadania.

W obecnych czasach banki spółdzielcze to nowoczesne instytucje finansowe, które dysponują wykwalifikowaną kadrą, siecią własnych bankomatów, oferują usługi bankowości elektronicznej, a pod względem wyposażenia technicznego nie są gorsze od banków komercyjnych, które stanowią własność globalnych instytucji finansowych. Banki te mają doskonałą znajomość terenu i swoich klientów. Choć ich tradycyjną domeną działania są obszary wiejskie, to obecnie nie ograniczają się już tylko do obsługi rolników, ale są również partnerami finansowymi dla małych i średnich przedsiębiorstw oraz osób prywatnych niekoniecznie związanych z wsią i agrobiznesem. Warto również podkreślić, że są to instytucje, które działają również na terenach peryferyjnych (mało atrakcyjnych dla banków komercyjnych), o niskiej aktywności ekonomicznej. Oferując dostęp do usług i produktów bankowych klientom o niskich dochodach, przyczyniają się w ten sposób do zmniejszenia osób wykluczonych z rynku finansowego.

W związku jednak z coraz silniejszą konkurencją ze strony banków komercyjnych i innych instytucji finansowych przed sektorem tym pojawiają się wciąż nowe wyzwania. Banki spółdzielcze wykorzystując posiadany багаż doświadczeń, będą musiały odnaleźć nowe źródła konkurencyjności, które pozwolą im na dalszy rozwój.

Na zakończenie warto podkreślić, że mimo upływu lat i zmian zachodzących w ich otoczeniu banki te wciąż prowadzą działalność, opierając się na idei spółdzielczości²², a dzięki dużemu potencjałowi finansowemu mogą wspierać rozwój nie tylko lokalnej przedsiębiorczości, lecz także całych regionów.

²² Należy zwrócić uwagę na duże zróżnicowanie banków spółdzielczych – niektóre z nich odeszły od tradycji misji spółdzielczej, stając się uniwersalnymi bankami maksymalizującymi własne korzyści finansowe, ale są również banki spółdzielcze, które są wierne w mniejszym lub większym zakresie zasadom spółdzielczym.

Oś diachroniczna: ewolucja ram prawnych spółdzielczości bankowej (oprac. własne)

Bibliografia

- Aiken M. (2005). Przedsiębiorstwo społeczne w ekonomii społecznej. Rozwiązania brytyjskie na tle tradycji europejskiej. *Trzeci sektor*, 2, 59–72.
- Banki spółdzielcze w Polsce (2006). Warszawa: Komisja Nadzoru Bankowego.
- Bienia B., Niepokój E. (2012). Banki spółdzielcze partnerami lokalnego środowiska. W: *Uczelnia dla gospodarki, gospodarka dla uczelni*, s. 1. Krosno: Wydawnictwo PWSZ.
- Bilans i sprawozdanie banków spółdzielczych za 1973 rok (1974). Warszawa: Centralny Związek Spółdzielni Oszczędnościowo-Pożyczkowych.
- Brodziński M.G. (2014). *Oblicza polskiej spółdzielczości wiejskiej: – geneza – rozwój – przyszłość*. Warszawa: Frel.
- Capiga M. (2006). *Działalność kredytowa monetarnych instytucji finansowych*. Warszawa: Difin.
- Cioch H. (2011). *Prawo spółdzielcze*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Golik D. (2002). Znaczenie wiejskiej spółdzielczości oszczędnościowo-pożyczkowej w rozwoju lokalnym i regionalnym. W: *Prace z zakresu polityki agrarnej i spółdzielczości. Zeszyty Naukowe*, 596. Kraków: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej.
- Gostomski E. (2011). Narodziny spółdzielczości kredytowej w Europie i rozwój banków spółdzielczych w Polsce. W: A. Szelągowska (red.), *Współczesna bankowość spółdzielcza*. Warszawa: CeDeWu.
- Grabowski M., Skorwider J. (2012). Rola banków spółdzielczych w finansowaniu rozwoju obszarów wiejskich. *Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum*, 11, 2, 65–72. Olsztyn: Wydawnictwo UWM.
- Gójski J., Marszałek L. (1968). *Spółdzielczość. Zarys rozwoju historycznego*. Warszawa: Zakład Wydawnictw CRS.
- Jaworski W.L. (1999). Kierunki reformy sektora bankowego w Polsce. W: W.L. Jaworski (red.), *Banki polskie u progu XXI wieku*. Warszawa: Wydawnictwo Poltext.
- Jedliński A. (2010). Ustawa z 1920 roku na tle ówczesnych regulacji europejskich. W: *90 lat prawa spółdzielczego. Biuletyn Instytutu Stefczyka*, 2, 5, 21–26.
- Kata R. (2011). *Endogeniczne i instytucjonalne czynniki kształtujące powiązania finansowe gospodarstw rolnych z bankami*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Kłusek M. (2008). Kredyt krótkoterminowy Państwowego Banku Rolnego w Polsce międzywojennej. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*. 10, 1, 170–175.
- Kłusek M. (2009). Miejsce rolnictwa w polityce kredytowej państwa po II wojnie światowej. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 13, 3, 91–98.
- Kołodziej E. (2005). Banki spółdzielcze jako podstawowe podmioty wiejskich rynków finansowych. W: B. Klepacki (red.), *Kwestia agrarna w Polsce i na świecie*. Warszawa: Wydawnictwo SGGW.
- Mikołajczak R. (1998). Bankowy sektor spółdzielczy wczoraj i dziś. *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*, 3–4, 243–260.

- Mroczek J. (2012). Początki rozwoju spółdzielczości w Polsce. *Przegląd Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny*, 1, 29–40.
- Najdus W. (1971). Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego w zaborze austriackim. W: S. Ingłot (red.), *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego. Cz. 1 – do 1918*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Centrali Rolniczej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”.
- Orzeszko T. (1998). *Banki Spółdzielcze w Polsce. Ekonomiczne i finansowe warunki rozwoju*. Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej.
- Ozdowski J. (1990). *Spółdzielczość bankowa*. Warszawa: PWE.
- Piętka J., Stypczyński J., Wyszomirski T. (2001). Rozwój, upadek, odbudowa (1918–1975). *Gazeta Bankowa*, 4–10 września 2001 r., 19–22.
- Podstawka M. (2000). *System finansowy w rolnictwie na tle integracji Polski z Unią Europejską*. Warszawa: FAPA.
- Roelants B. (2002). Rozszerzenie ekonomii społecznej: dokument przygotowawczy na I Europejską Konferencję Ekonomii Społecznej w Europie Środkowo-Wschodniej. Praga: cEcOP.
- Rosa A. (2011). Banki spółdzielcze jako instytucje finansujące działalność rolniczą w Polsce. W: A. Szelągowska (red.), *Bankowość spółdzielcza*. Warszawa: CeDeWu.
- Siudek T. (2011). *Bankowość spółdzielcza w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej – wymiar ekonomiczny, organizacyjny i społeczny*. Warszawa: Wydawnictwo SGGW.
- Skalniak F. (1992). *Zarys historii polskiej spółdzielczości kredytowej*. Kraków: Akademia Ekonomiczna w Krakowie.
- Standar P. (2000). Modele spółdzielczości bankowej w wybranych krajach Unii Europejskiej i w Polsce. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Handlu i Usług w Poznaniu*, 1, 57–77.
- Stefczyk F. (1871). *Własną pracą i pomocą a siłami zjednoczonymi*. I Zjazd Delegatów Spółek Polskich. Poznań.
- Stefczyk F. (1925). *Początki i ogólne warunki rozwoju spółdzielczości w Polsce*. Kraków: Wydawnictwo Spółdzielczego Instytutu Naukowego w Krakowie.
- Szambelańczyk J. (1997). Przemiany bankowości spółdzielczej w Polsce. *Prawo Bankowe*, 1, 101–113.
- Szambelańczyk J. (2006). *Banki spółdzielcze w Polsce w procesach zmian systemowych*. Poznań: Wydawnictwo AE.
- Szczepański J. (1987). *Spółdzielczość*. Poznań: Wydawnictwo AE.
- Wyszomirski T. (1994). Spółdzielczość bankowa w okresie drugiej Rzeczypospolitej. *Bank Spółdzielczy*, 6, 20–24.
- Zalcewicz A. (2009). *Bank spółdzielczy. Aspekty prawne tworzenia i funkcjonowania*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Zawojska A., Siudek T. (2005). Do Cooperative Banks Really Serve Agricultural Sector in Poland? W: *The Future of Rural Europe in the Global Agri-Food System* (s. 1–15). Copenhagen: EAAE and KVL – A University of Life Sciences, Food and Resource Economics Institute.
- Żółtkowski W. (2011). *Bank lokalny*. Warszawa: CeDeWu.

Akty prawne

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 grudnia 1924 r. o warunkach wykonywania czynności bankowych i nadzorze nad temi czynnościami (Dz.U. z 1924 r. Nr 114, poz. 1018).

Ustawa z dnia 13 kwietnia 1960 r. o prawie bankowym (Dz.U. z 1960 r. Nr 20, poz. 121 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 12 czerwca 1975 r. Prawo bankowe (Dz.U. 1975 r. Nr 20, poz. 108).

Ustawa z dnia 26 lutego 1982 r. Prawo bankowe (Dz.U. z 1982 r. Nr 7, poz. 56).

Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze (Dz.U. z 1982 r. Nr 30, poz. 210 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 20 stycznia 1990 r. o zmianach w organizacji i działalności spółdzielni (Dz.U. z 1990 r. Nr 6, poz. 36 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. z 1997 r. Nr 140, poz. 939 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 7 grudnia 2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszeniu się i bankach zrzeszających (Dz.U. z 2000 r. Nr 119, poz. 1252 z późn. zm.).